

pedesetak primjeraka.

Spominjano bi izdanje dobilo još više na vrijednosti da je najstarija ćirilicom tiskana dubrovačka knjiga transliterirana i transkribirana, čime bi se povećala njezina znanstvena iskoristivost bez obzira na to s kojim se predznakom pojavljuje.

IVAN BOTICA

Татяна ИЛИЕВА, *Терминологичната лексика в Йоан-Екзарховия превод на »De Fide orthodoxa«*. София 2013., 405 str.

Kako je prva funkcija crkvenoslavenskoga da bude liturgijski jezik, onda je i svaka studija crkvenoslavenskoga teološko-filozofskoga nazivlja dobrodošla, posebno kada je riječ o tekstu iz ranoga razdoblja. S obzirom da istraživanje toga nazivlja zahtijeva mnogo znanja, osim onog jezikoslovnog, iz područja filozofije i teologije te logike, nije čudno što nema mnogo onih koji se odvaže odgovoriti na takav izazov.

Ova je knjiga zapravo dotjerana iznimno uspjeta doktorska disertacija *Богословската терминология в Йоан-Екзарховия превод на »Небеса«* koju je autorica obranila 2006. godine, a sada ju i objavila u stotinu primjeraka. Riječ je prvoj složenoj raščlambi crkvenoslavenskoga teološkoga leksika kakav nam je ostavio jedan od najvažnijih predstavnika preslavske književne škole s prijelaza iz IX. u X. stoljeće – Joan Egzarh. Točnije, autorica se usredotočila na Egzarhov prijevod poznat pod nazivom *Nebesa*, sastavljen od dijelova teksta *De Fide Orthodoxa* crkvenoga naučitelja sv. Ivana Damašćanskoga. Kao osnova istraživanja poslužili su iscrpno kritičko izdanje Linde Sadnik² i indeks koji je sastavio R. Aitzetmüller³, a podaci se

² *Des hl. Johannes von Damaskus Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes*. Linda Sadnik (Herausgeber). B. 1.–3. (= Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, T. 5). Wiesbaden – Freiburg: Otto Harassowitz – U. W. Weiher, 1967.–1983.

³ *Des hl. Johannes von Damaskus Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes*. Linda Sadnik (Herausgeber). B. 4. Index und rückläufiges Wörterverzeichnis zusammengestellt von Rudolf Aitzetmüller. (= Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, T. 17). Wiesbaden – Freiburg: Otto Harassowitz – U. W. Weiher, 1983.

potom uspoređuju s devet spomenika teksta *Nebesa* iz razdoblja od XIV. do XVII. stoljeća kao i s drugim tekstovima preslavske škole te tekstovima ohridske škole (Klimenta Ohridskoga) i bugarskim crkvenoslavenskim prijevodom *Dogmatike* Ivana Damašćanskoga.

Autorica je svoj rad organizirala na sljedeći način: nakon uvoda (8–23), predstavljen je tekst *Nebesa* kao izvor za oblikovanje i razvoj teološkoga, filozofskoga i prirodnjačkoga znanja i pojmova u srednjovjekovnoj Bugarskoj (23–41). Potom su izložene posebnosti srednjovjekovnoga teološkoga nazivlja (41–47) pri čemu autorica naglašava potrebu da se nazivlje tumači hermeneutski, uzimajući u obzir srednjovjekovni svjetonazor koji ne razgraničuje strogo znanja o stvarima prirodnoga reda (kozmogonije i kozmologije) od znanja o stvarima humanističkoga i društvenoga reda (poput onih iz teologije, antropologije, etike i uopće filozofije). Autorica još naglašava da se pri raščlambi teološko-filozofskog nazivlja mora uzeti u obzir relevantna onodobna otačka literatura. Potom se donose opća gramatička svojstva nazivlja u predmetnome prijevodu (48–54). U središnjem se dijelu knjige donose morfološka, leksička i značenjska raščlamba teološkoga nazivlja koje se pojavljuje u *Nebesima* (55–155). Šesto je poglavlje posvećeno značajkama teološkoga nazivlja iz Egzarhova prijevoda sa stajališta prijevodne tehnike (155–177) da bi se autorica potom posvetila sinonimima te uopće leksičkoj raznolikosti u nazivlju koje rabi Joan Egzarh (177–215). Nakon zaključka kojemu je dometnut i epilog (215–222), nalaze se sažetak na engleskome jeziku (223–235) i popis literature (236–249).

Slijedi pet dodataka: crkvenoslavensko-grčki rječnik i indeks nazivlja *Nebesa* (251–360) u kojemu se donose određena značenja i kratke enciklopedijske bilješke, različite uporabe, obilježene su čestota svakoga leksema te polisemijski i sinonimijski odnosi u kojima određena lema sudjeluje. Za svaku su crkvenoslavensku lemu donesene sve grčke usporednice s obilježenim mjestom na kojem se ona nalazi u izvornome tekstu Ivana Damašćanskoga, te su obilježena mjesta na kojima se crkvenoslavenski leksemi nalaze u izdanju L. Sadnik kako bi se po potrebi mogao steći širi uvid u različite odnose leksema prijevodne, pisarske i značenjske naravi. U izradi se rječnika nazivaka autorica u prvome redu oslanjala na određena značenja koje donosi sâm Joan Egzarh. Kada takvoga određenja u prijevodu nema, autorica poseže za definicijama ekumenskih koncila, a kada nema

niti njih, donosi opće filozofsko odnosno teološko značenje nazivka. Na dnu se natuknice nalaze sva mjesta na kojima se pojavljuje lema kao i njezini sinonimi (uključujući dublete). Slijedi indeks nazivlja *Nebesa* usustavljen po filozofskim i teološkim područjima (361–373), grčko-crkvenoslavenski indeks (374–388), rječnik modela za tvorbu nazivaka koji se pojavljuju u *Nebesima* (389–397) na osnovi kojega se mogu razlučiti sklonosti i posebnosti Egzarhova kalkiranja i uopće kalkiranja tijekom ranoga razdoblja crkvenoslavenskoga tim više što su priložena i dva popisa primjera tvorbenih modela: grčko-starocrkvenoslavenski i starocrkvenoslavensko-grčki. Na kraju je čestotni popis leksema koji se pojavljuju u *Nebesima* s istaknutim obrađenim nazivcima (398–403).

Značajno je mjesto dano pitanjima prijevoda, s obzirom da je i za kakvo relevantno istraživanje nazivlja i uopće značenja u crkvenoslavenske potrebno razmotriti odnos izvornoga teksta (ili njemu bliskoga), u ovome slučaju grčkoga, prema prijevodnome crkvenoslavenske tekstu. Pozivajući se na ranije istraživače crkvenoslavenskoga prijevoda, autorica razlikuje prijevodne tehnike u kojima je osnovna jedinica morfem, tehnike u kojima je osnovna jedinica leksem, te prijevodnu tehniku kojom se nastoji prenijeti smisao i koja se ponajprije primjenjuje na ključne nazivke (usp. E. M. Верецагин 1971 općenito o starocrkvenoslavenskim prijevodima te E. Hansack 1979 sa zaključkom kako je prevoditeljski stil Joana Egzarha pod snažnim utjecajem Jeronimova načina prevođenja).⁴

U okviru prijevoda kojemu je osnovna jedinica morfem, autorica razlikuje (pravo) kalkiranje od prijevodne tehnike u kojoj prevoditelj slobodno odlučuje koji će morfem leksema doslovno prevesti – kao da je riječ o kalku – a koji će morfem istoga leksema prevesti tako da taj leksem kao cjelina dobro funkcionira kao prijevod datog grčkog leksema. Kao i u drugim tekstovima iz ranoga razdoblja crkvenoslavenskoga jezika, prevoditelj (u ovome slučaju Joan Egzarh) prednost daje leksičkim jedinicama slavenskoga podrijetla, a rjeđe se utječe grčkim posuđenicama (npr. u prevođenju realija). U pogledu kalkova valja obratiti pozornost i na činjenicu da Egzarh jednom

⁴ Евгений Михайлович ВЕРЕЦАГИН, *Из истории возникновения первого литературного языка славян. Переводческая техника Кирилла и Мефодия*. Москва: Издательство Московского университета, 1971.
Ernst HANSACK, Zum Übersetzungstil des Exarchen Johannes. *Die Welt der Slaven* 24, 1979., 121–171.

stvoren kalk rabi i za prijevod grčkih leksema koji taj kalk nisu motivirali. S druge strane, grčke lekseme koji imaju svoj slavenski kalk prevodi i slavenskim prijevodnim leksemima koji nisu kalk. Tako su npr. *благодѣѣаніе* i *благодѣѣнство* pravi kalkovi za grč. *εὐεργεσία*, ali *благодѣѣаніе* služi i kao prijevod *τὸ ἀγαθόν*, a *благодѣѣнство* služi i kao prijevod za *ἀρετή*. To znači da jednom učinjen kalk prevoditelji i pisari pridružuju leksičkome blagu crkvenoslavenskoga ravnopravno s leksemima slavenskoga podrijetla. Slično je i s posuđenicama koje su ustanovljene za pojmove ranije nepoznate slavenskom življu, a riječ je o leksemima kao što su *адъ*, *ангелъ*, *апостолъ*. No, postoje i posuđenice za koje se, barem zasada, čini kako se pojavljuju samo u *Nebesima* i da se nisu proširile crkvenoslavenskim korpusom tekstoiva, poput *επιστολινъ*, *επιστοли*, *имармени*, *кафолникъ*.

I u ovome se crkvenoslavenskome prijevodnome tekstu u području prijevoda »riječ za riječ« prepoznaju slučajevi prijevoda više grčkih leksema jednim starocrkvenoslavenskim (tako *ζωή*, *βίος*, *ἐνδιαίτημα*, *πολιτεία*, *πολίτευμα* bivaju prevedeni kao *житиѣ*) te slučajevi u kojima se jedan grčki leksem prevodi pomoću više crkvenoslavenskih leksema (tako *θέλημα* biva prevedeno kao *хотѣніе*, *похотъ*, *похотѣніе*, *воля*).

Osim prethodno navedena tri prijevodna postupka, Joan Egzarh u prijevodu rabi i druge metode poznate iz ćirilometodskih prijevoda, a među njima konkretizaciju i poopćenje, (de)metonimizaciju i (de)metaforizaciju. U pogledu metafore naglašeno je kako ona u crkvenoslavenskim tekstovima nije tek još jedno jezično sredstvo, nego često služi kao dio katafatičke metode spoznaje: svrha joj je da istine koje su teško dostupne ili nedostupne razumu (u smislu logike), pomoću oslanjanja na ćovjekova osjetila, postanu ćovjeku lakše shvatljive.

U okviru istraživanja sinonima, autorica u filozofsko-teološkom nazivlju *Nebesima* razlikuje istoznačnice (apsolutne dublete) i bliskoznačnice, lekseme koje se u značenju djelomično poklapaju (i stoga se rabe u različitim položajima). Prepoznaje tri razloga za nastanak sinonima: ostvarivanje nekoliko načina nastajanja novih leksema za isti pojam (npr. posuđivanje, tvorba pomoću predmetaka i dometaka), složenu tekstološku povijest spomenika i prirodni razvoj leksičkoga sustava.

U Egzarhovu tekstu autorica nalazi tri leksička sloja u filozofsko-teološkome nazivlju. Prvi potječe iz vremena koje prethodi Ćirilovoj i Metodovoj

misiji, a pripadaju mu leksemi poput: **црѣкы, попѣ, непригазнь, дѣволѣ, сѣвота, недѣла** i dr. Drugi sloj nazivaka potječe iz vremena ćirilometodske misije od kada potječe glavnina teološko-filozofskoga nazivlja s obzirom da je tada prevedena velika količina svetopisamskih i liturgijskih tekstova. Tom sloju pripadaju leksemi: **богѣ, ѹловѣкѣ, слово, дѣхѣ, дѣша, грѣхѣ, небо, любѣ, невидимѣ, сръдѣце** i dr. Treći je sloj nazivaka svojstven preslavskoj književnoj školi čiji je Joan Egzarh jedan od najznačajnijih predstavnika, npr. **своиство, колиѹство, обѣщѣство, сватость, сѣщине, весѹщѣствѣнь, бездѣшнь, самохотѣ, самоимастѣнь, строи** i dr.

Valja istaknuti Egzarhov doprinos bogatstvu crkvenoslavenskoga leksika time što je stvarao nove lekseme kao prijevode grčkih leksema koje je susreo u dogmatskim i uopće teološko-filozofskim tekstovima, ponajprije tekstu *Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* Ivana Damaščanskoga. (Da je autorica potpuno svjesna značaja dogmatske teologije za ustroj crkvenoslavenskoga teološko-filozofskoga nazivlja pokazuje i to što svoju tekstološku raščlambu ne zasniva samo na biblijskome tekstu nego i na tekstu nicejsko-carigradskoga vjerovanja koje stoji u podlozi *Nebesа*.) Riječ je o sljedećim nazivcima: **творитѣво, прѣсѣщѣнь, прѣсѣщѣство, неисточѣнь, саможитѣ, самосвѣтѣ, самосѣщѣство** i dr., a osim njih i o nazivcima koji su oblikom poznati iz drugih tekstova, ali u Egzarhovu prijevodu stječu nova značenja. Takvi su: **безвѣинѣнь** ‘bezuvjetno postojeći’, **виновѣноѣ** im. n. sg. ‘uvjetovanost, zavisnost, ovisnost’, **вѣсадити** ‘uložiti znanje’, **источѣнь** ‘tekuć, koji je u neprekinutom i neprestanom tijeku’, **сѣдрѣжанне₂** ‘odnos’. Osim toga, Egzarhovu su prijevodnome tekstu svojstvene posebnosti uobičajene za tekstove starocrkvenoslavenskoga razdoblja: velik broj inačica, neunificiran odnos grčkih i crkvenoslavenskih leksema, te česti polisemni leksemi i sinonimi (uključujući dublete).

Autorica prepoznaje više modela po kojima se u ranome razdoblju crkvenoslavenskoga obrazovalo filozofsko-teološko nazivlje: 1) posebno je često pridruživanje novoga značenja već postojećim leksemima općega značenja ili stvaranje novih leksema pomoću dometaka poput **-остѣ, -ота**; 2) nije uočeno da bi se nazivci relativno češće tvorili nekim od modela tvorbe uobičajenih za opći leksik crkvenoslavenskoga, osim u uporabi formanata **-ѣство** za apstraktne imenice (koji Joan Egzarh posebno često rabi, pored **-нне**) i **-тель** (za imenice koje označuju osobe) koji su ipak relativno češći u nazivlju

nego u općem jeziku; 3) kreativnost u tvorbi, koja je već utvrđeno svojstvo Egzarhovitih tekstova, svojstvo je i nazivlja poznatoga iz korpusa klasičnih starocrkvenoslavenskih tekstova; 4) nazivci iz skupina imenica koje označuju osobe ili imaju apstraktno značenje, kao i pridjevi izvedeni iz nazivaka lako se tvore jer pripadaju produktivnim (otvorenim) modelima tvorbe; 5) nazivci tvoreni po produktivnome modelu postaju osnova za nove tvorbe, dodavanjem formanta, a posebice dometaka; 6) leksemi iz područja nazivlja koje tvori Joan Egzarh nisu tvoreni po nekim novim, ranije nepotvrđenim modelima, nego po modelima poznatima iz ranijih (kao i kasnijih) tekstova i usklađeni su s prevodilačkom normom koja se očituje u ustanovljenim prijevodnim obrascima s grčkim leksemima s jedne strane i crkvenoslavenskim leksemima s druge strane; 7) ipak, kao što je i inače slučaj s tekstovima iz starocrkvenoslavenskoga razdoblja, i u jeziku Joana Egzarha očita je manja normiranost odnosno uobičajen je veći broj dubleta i inačica nazivaka za jedan pojam, što s jedne strane svjedoči o stalnom naporu prevoditelja i pisara da što bolje izraze pojmove, a s druge strane o potencijalu crkvenoslavenskoga jezika za tvorbu, posebice u području umnih sadržaja.

U Egzarhovu se jeziku primjećuje starocrkvenoslavenskomu razdoblju svojstvena sklonost čuvanju tradicije u leksiku, podjednako u uporabi leksema koji se mogu pronaći u uglednim tekstovima kao i u izboru modela tvorbe. Za razliku od toga, u kasnijim prijepisima Egzarhova teksta zabilježene su mnoge zamjene leksema grčkoga podrijetla slavenskim oblicima nazivaka, čak i kada to znači gubitak u točnosti prijenosa značenja, kao kada kasniji prepisivači izvorne Egzarhove prijevodne lekseme zamjenjuju paronimima, a sve u svrhu uspostavljanja stabilnoga crkvenoslavenskoga nazivlja. Takvim se postupkom iz prijepisa u prijepis beziznimno gubi osobni stil pojedinih pisara i prevoditelja (pa tako i Egzarhova), a ostaci leksičke raznolikosti ostaju sačuvani u *hapax legomena*.

Također u prijepisima se očituju dvije suprotne sklonosti koje doduše nisu toliko česte da bi posve mijenjale jezični identitet. Jedna je sklonost arhaiziranju, približavanju jezika rukopisa ćirilometodskoj tradiciji, a autorica ju naziva prijelazom iz periferije u središte. Druga je sklonost uporabi oblika koji su u klasičnim starocrkvenoslavenskim tekstovima rjeđi, što je već uočeno svojstvo tekstova nastalih u Simeonovo doba (tijekom trajanja preslav-ske književne škole), a autorica takve pomake naziva prijelazom iz središta u

periferiju. I u jezicima se svih pojedinih pisarskoknjiževnih škola, poput one preslavske ili ohridske ili koje druge i dalje njeguje jezik koji je uvijek crkvenoslavenski i čija se dijakronija može pratiti do ćirilometodskoga vremena.

U pogledu same preslavske književne škole, autorica na osnovi istraživanja jezika *Nebesa* zaključuje kako njoj nije svojstveno uvođenje leksema koji bi potjecali iz govora Preslava, iako zamjećuje posebnosti kao što su česta uporaba dometka -ѡта за именовање kakvoće, svojstva ili stanja, uporaba dometka -ѡцѡ за *nomina agentis* umjesto -тѡль како је уобичајено у klasičnim starocrkvenoslavenskim spomenicima, sklonost oblicima glagolskih imenica на -Ѡъ namjesto oblicima на -иѡ уобичајенима у klasičnim starocrkvenoslavenskim spomenicima. Glavno svojstvo preslavske književne škole autorica vidi u dijalektičkome djelovanju dvaju sklonosti. Prva je da se sinonimi počinju rabiti u istom kontekstu, čime se gubi trag njihove međusobne različitosti koji je postojao u ćirilometodskom razdoblju. Druga je sklonost uklanjanju polisemije i homonimije.

Usmjeri li se pogled na Egzarhov jezik u okviru svojstava preslavske škole, uočava se da on u odnosu na svoje kolege vjernije slijedi ćirilometodsku tradiciju što se vidi npr. u tome što radije bira složenice s благо- nego s дворо- како је уобичајено autorima preslavske škole, a u nekim slučajevima radije rabi grčke posuđenice nego nazivke slavenskoga podrijetla. Osim toga, u tvorbi se drži poznatih obrazaca, dobrim dijelom svojim inačicama popunjavajući rupe u paradigmatama (pa tako uz već poznato благоволение uvodi благоволенство itd.), te nastavlja poimenčavati pridjeve jednine srednjega roda za označavanje apstraktnih svojstava. Usporedba jezika *Nebesa* s jezikom kanonskoga starocrkvenoslavenskoga *Suprasaljskoga kodeksa* pokazuje da je čak dvadeset leksema potvrđeno samo u *Suprasaljskome kodeksu* i *Nebesima*, a ne npr. i u jedanaest spomenika preslavske književne škole s kojima je autorica također uspoređivala jezik Egzarhova teksta. Ali, on ne pokazuje samo sklonost uporabi leksema koji potječu iz ćirilometodskih prijevoda (kao архиниѡрѡи, моуѡро, ѡзѡыкѡ), nego i preslavizmima (kao пастѡуѡхѡ или приѡастѡникѡ), а уз то rabi i isto- ili bliskoznačne parove leksema od kojih je jedan iz ćirilometodskih prijevoda, а други preslavizam (kao постити i алкати, ѡлѡи i масло).

Ukupno gledajući, u tekstu je *Nebesa* zabilježeno stotinjak novih leksema, а међу њима nisu samo one koje pripadaju опсѡм jeziku (npr. жениѡтва

или похотъ), nego i one koje pripadaju teološko-filozofskom rječniku (npr. **БЕСКОНЪУАНИЕ** ili **СЪМРЪТЪСТВО**). Od tih stotinu novih leksema, osamdesetak ih je *hapax legomena*.

Иlieva primjećuje da s obzirom na čestotu uporabe unutar skupina sinonimnih leksema, u crkvenoslavenskome (imajući tu na umu ćirilometodsko i preslavsko razdoblje) mogu razlikovati dominantni članovi tih skupina od ostalih rjeđih leksema skupine. Ti drugi mogu biti leksemi koji su rijetki ili arhaični već u klasičnim starocrkvenoslavenskim tekstovima, preslavski neologizmi ili oni koji se autorstvom vežu baš za Joana Egzarha. Dijakronijski gledano, autorica uviđa dvije vrste kretanja leksema unutar tih skupina. Prva se vrsta kretanja s jedne strane događa unutar najčešćih, dominantnih članova pojedinih skupina sinonima, a s druge strane unutar rjeđih ili rijetkih članova istih tih sinonimskih skupina. Leksemi koji su unutar svojih sinonimijskih skupina već bili dominantni tijekom ćirilometodskoga razdoblja, vremenom postaju još dominantniji (**ВОЖИИ**, **ВЪСЪТЪ**, **ВЪСЪТАТИ**, **ГОСПОДЪНЪ**, **ТВОРИТИ** itd.), a leksemi koji su bili rjeđi ili rijetki za ćirilometodskoga razdoblja tijekom vremena postaju još rjeđi (**СКАНДАЛИСАТИ**, **ИКОНОМЪ**, **КИВОТЪ**, **НАЧАТИЕ** itd.), što je slučaj i s arhaizmima poput **КАРАЗЪНЪ**, **ПОКАРАЗЪНЪ**, **ВОРАЗЪНЪ**, **СЪПАСЪТЪ**, **УИСМА**. Druga se skupina kretanja sastoji u tome da neki leksemi – dovoljno malobrojni da ne utječu presudno na cjelokupnu sliku rječnika – mijenjaju svoj status unutar sinonimijske skupine kojoj pripadaju. Tako su neki leksemi koji su u ćirilometodskom vremenu bili dominantni tijekom vremena postali arhaizmi (**БЛАГОСЪТЪНИИ**, **НАПАСЪТЪ**, **ВЪСКРАШЕНИЕ**, **ОЛЪТАРЪ**, **ОТЪПОУЩЕНИЕ** itd.), a drugi – koji su u ćirilometodsko vrijeme bili rijetki – za cara Simeona su kao izraz vjernosti ćirilometodskome korpusu tekstova postali dominantni (**БЛАЖЕНЪСТВО**, **ХОТЪБИНИЕ**, **ВЛАДЪНИКЪ** itd.). Ponašanje leksema koji potječu iz ćirilometodskoga razdoblja u okviru obiju skupina kretanja pokazuju koliko je visoko bio cijenjen ćirilometodski korpus tekstova kao i da su kasniji prevoditelji i pisari te prve crkvenoslavenske prijevode doista držali kanonom, normom.

Od novih leksema iz preslavskoga razdoblja kao i onih koje je uveo Joan Egzarh, manjina ih je postala dio stalnoga crkvenoslavenskoga rječničkoga repertoara (to je npr. uspjelo leksemima **ЖЕНИТВА**, **ОБРАЗОВАНИЕ**, **СТРОИТЕЛЪ**, **ЕДИНОРОДЪНЪ**, **КАУСТВО**, **СЪБОРЪНЪ**, **ОТЪМЪЩЕНИЕ**, **РАЗДЪЛЪ**, **СВОИСТВО**), a još ih je manje koji su postali dominantni leksemi unutar svoje sinonimijske skupi-

ne. Većina ih se nije uopće održala ili su ostali među onim članovima svojih sinonimijskih skupina koji se rjeđe ili rijetko pojavljuju (poput *изборивъ*, *сѣмоторѣство*, *оцѣтѣство*, *лѣбненіе*, *лювьство*, *безвѣрѣство*).

Istraživanje Ilieve (još jednom) otkriva bogatstvo crkvenoslavenskoga leksika i prevoditelja na crkvenoslavenski kao talentiranoga jezikoznanca, a Joan Egzarh se još jednom pokazuje kao izniman filolog, izvrstan poznavalac grčkoga i crkvenoslavenskoga, kao i književne tradicije u kojoj djeluje te filozofsko-teološke materije koju prevodi. Ova knjiga predstavlja istraživanje koje svojom detaljnošću i složenosti ima malo usporednica u literaturi o crkvenoslavenskom prevodenju, leksiku i značenju, pa postaje nezaobilazna referencija za leksikologe, leksikografe, istraživače značenja i u svakom istraživanju koje zahtjeva uvid u crkvenoslavensko teološko-filozofsko nazivlje. Tim više što s obzirom na vrsnoću prevoditeljskoga umijeća Joana Egzarha autoričin leksikografski rad sadrži pravu malu enciklopediju nauka Ivana Damaščanskoga. Knjiga je jednako značajna u raščlambi i tumačenjima kao i u svojim pet leksikografskih dodataka. Nedostaci kao što su zatipci ili pomalo nespretan engleski tekst opsežnoga sažetka, stignu još biti popravljani za, nadajmo se, izdanje koje će biti šire dostupno.

VIDA VUKOJA

Татяна ИЛИЕВА. *Старобългарският превод на Стария завет, том 3: Старобългарско-гръцки словоуказател към Книгата на пророк Иезекиил*. (Под общата редакция на Светлина Николова, отговорен редактор: Татяна Мострова). Кирило-Методиевски научен център – Българска академия на науките, София 2013., 647 str.

Ćirilometodski znanstveni centar Bugarske akademije znanosti od 1998. izdaje niz *Старобългарският превод на Стария завет* u kojemu neće biti obavljene obrade svih starozavjetnih knjiga nego onih tridesetpet čiji su prijepisi sačuvani do današnjih dana, ponajprije u bugarskim, a onda i istočnocrkvenoslavenskim spomenicima. Podsjetimo, prvi je svezak posvećen knjigama dvanaestorice malih proroka.⁵

⁵ V. prikaz i recenziju prvoga sveska u kojemu su donijeti i osnovni podaci o projektu